

Ks. Józef Majewski

Dzieje parafii Wigry w latach 1800-1946

Wstęp

Parafia Wigry wzięła swoją nazwę od miejscowości, gdzie Kameduli dostali 6.1.1667 roku pozwolenie od króla Jana Kazimierza na osiedlenie się najednej z wysp jeziora Wigry, na której wybudowali klasztor i kościół. Byli oni też założycielami w swoich dobrach parafii, która pierwotnie nosiła nazwę Magdalenowo. Po kasacji tego zakonu w 1796 roku utworzono w kościele klasztornej katedrę biskupa, którą w 1818 roku przeniesiono do Sejna, kościół natomiast stał się parafialnym i stąd nazwa parafii Wigry. Często na jej określenie do 1818 roku używano nazwy parafia magdalenowsko-wigierska.

Zasadniczo dziejami parafii nikt się do tej pory nie zajmował. Wzmianki o niej występują przy okazji pisania większych prac dotyczących całego regionu suwalskiego, albo w pracach specjalnych dotyczących wąskich tematów. Trochę rozpowszechnionych wzmianek jest w wydawnictwach encyklopedycznych i słownikach¹. Pierwszym, który dał pełniejszy obraz dziejów parafii Wigry był Aleksandr Połujański². Wiele cennych danych o parafii Magdalenowo-Wigry dostarcza nam także ks. Władysław Kłapkowski, który jako historyk z wykształcenia i z zawodu opiekował się Archiwum Diecezjalnym w Łomży³. Autorowi tej pracy i innym nie było dane wykorzystanie zgromadzonych materiałów i opublikowanie planowanych prac, wśród nich monografii kamedułów wigierskich. Z innych prac na większą uwagę zasługują opracowania ks. Adolfa Romańczuka⁴ i Wacława Kochanowskiego⁵ oraz dokumentacja historyczno-architektoniczna *Wigry i Zespół Pokamedulski*⁶. Wiele cennych danych, zwłaszcza z osadnictwa na terenie parafii zawierają prace J. Wiśniewskiego⁷.

W pracy tej skoncentrowałem się przede wszystkim na dziejach parafii w XIX i w pierwszej połowie XX wieku. W poprzednim bowiem okresie historycznym parafia należała do diecezji wileńskiej, znajdowała się w dobrach kamedulskich i brak jest akt z tego okresu. Okres dziejowy parafii Wigry jakim się zają-

łem, jest ściśle związany z końcem pobytu kamedułów na Wigrach i powstaniem diecezji wigierskiej. Dzieje parafii omówiłem do zakończenia II wojny światowej, chcąc poprzez tę pracę wnieść jakiś wkład w dorobek naukowy do dziejów ziemi i parafii, w której się urodziłem i wychowałem.

1. Położenie geograficzne i rozwój historyczny terenów Suwalszczyzny

Przystępując do przedstawienia dziejów parafii na przestrzeni XIX i początków XX wieku, chcę na wstępie określić krainę, w której znajduje się parafia Wigry, gdyż działalność parafii zależy od różnych czynników i warunków geograficznych, jak również zarysować krótki zarys historyczny tych terenów.

Parafia Wigry leży w województwie suwalskim, a ściślej położona jest wokół jeziora Wigry. Tereny te należą do Pojezierza Litewskiego, bliżej nam znanego pod nazwą Pojezierza Suwalskiego lub Suwalsko-Augustowskiego⁸. W całym omawianym regionie jest około 300 jezior o powierzchni większej od 1 ha. Rozpatrywana kraina Pojezierza Litewskiego zamknięta od wschodu i północy granicą państwa obejmuje 3500 km². Granicę południową stanowi rzeka Biebrza z Kanałem Augustowskim, a granica zachodnia przebiega na rzece Rospuda⁹. Kraina ta wyróżnia się nie tylko cechami fizyczno-geograficznymi, ale przede wszystkim odrębnym rozwojem historycznym. Do XIII wieku zamieszkiwali tutaj Jaćwingowie, których terytorium nie stanowiło połączonego organizmu państwowego, co w dużej mierze przyczyniło się do ich upadku wskutek najazdu Krzyżaków¹⁰. Po 1283 roku dawna Jaćwież leżała prawie bezludna. Tereny porośnięte starymi lasami stanowiły jakoby barierę między walczącymi ze sobą: państwem Krzyżaków a Litwą. Po zwycięskiej bitwie Polaków i Litwinów z Krzyżakami pod Grunwaldem, zgodnie z umową pokojową zawartą nad jeziorem Melno w 1422 roku prawie cała Jaćwież została przydzielona Litwie¹¹.

W 1385 roku układem w Krewie włączono te ziemie do korony Polskiej, a od 1569-1795 do Rzeczypospolitej¹². W okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej tereny te przeżywały, podobnie zresztą jak cała Rzeczpospolita, złoty swój wiek. Wiek XVIII upłynął pod znakiem wojny domowej między stronnictwami Stanisława Leszczyńskiego a Augusta II Sasa¹³. Konsekwencją wewnętrznego osłabienia Rzeczypospolitej, były rozbiory Polski w tatach: 1772, 1793, 1795. Rozbiory spowodowały załamanie się przedrozbiorowych struktur państwa i kościoła łacińskiego. Konwencja petersburska z 1797 roku nakazywała dopasowywanie granic administracji kościelnej do granic politycznych zaboru¹⁴. Spowodowało to utworzenie 16 III 1799 roku nowej diecezji ze stolicą w Wigrach. Powstała ona z części trzech diecezji, które dostały się pod zabór pruski, a stolice ich pozostawały na terenie zaboru rosyjskiego. Kolejne zmiany zaszły na skutek powołania do życia Księstwa Warszawskiego, które powstało z ziem trzeciego rozbioru Polski, po rozgromieniu Prus przez Napoleona i podpisaniu pokoju w Tylży w dniu 7 lipca 1807 roku. Część powiatów z okręgu białostockiego odeszło do Cesarstwa rosyjskiego. W wojnie z Austrią poszerzyło ono swe granice na południu¹⁵.

Po klęsce Napoleona pod Moskwą, państwa koalicji anty francuskiej doprowadziły do utworzenia Królestwa Polskiego. W myśl konstytucji Królestwa z 27 XI 1815 roku dostosowano podział diecezjalny Kościoła do Administracji kraju, która została podporządkowana Cesarstwu Rosyjskiemu. Papież Pius VII dnia 12 III 1818 roku bullą *A/i/itonfi Ecclesiae* ustanowił metropolię warszawską. W jej skład weszła diecezja augustowska, czyli sejneńska, która znajdowała się w województwie augustowskim¹⁶.

Powstania narodowe z lat 1830 i 1863 pociągnęły za sobą nowe represje w życiu narodu i Kościoła. Zniesiono resztki autonomii Królestwa, a kraj podzielono je na 10 guberni. Z guberni augustowskiej utworzono suwalską i łomżyńską, gubernatorów zaś bezpośrednio podporządkowano Petersburgowi. Mimo jednak tych wszystkich trudności czasy te były wypełnione ideą pracy organicznej i szybkim tempem rozwoju przemysłu i środowisko przemysłowe uległo wpływom dechrystianizacji. Wieś jednak nadal wierząca i praktykująca pozostała w łączności z Kościołem. Świadomość narodową łączono ściśle z katolicyzmem¹⁷.

Zasadniczą ulgę w życiu publicznym Kościoła przyniósł dopiero 1905 rok, kiedy wskutek wojny rosyjsko-japońskiej (1904-1905) i wewnętrznego kryzysu Rosji, rząd carski poszedł na ustępstwa i ogłosił słynny ukaz tolerancyjny w kwietniu tego roku. pozwalał on na swobodne przechodzenie z prawosławia na inne wyznania. Wreszcie nadeszło i pełne wyzwolenie Polski. 11 XI 1918 roku Niemcy i Austria ogłosiły oraz utworzyły samodzielne Królestwo Polskie. Jednak Suwalszczyzna pozostała za zgodą państw ententy pod okupacją niemiecką do 24 sierpnia 1919 roku. przedtem była włączona do tzw. Ober Ostu¹⁸.

Gdy kraj zaczął odbudowywać się w kierunku Warszawy ruszył front. Rok 1920 przyniósł nowe spustoszenie i nowe ofiary w walce o niepodległość z Armią Radziecką¹⁹. Pokój pomiędzy Polską a ZSRR i Ukrainą Radziecką zawarty 18 III 1921 roku w Rydze ustalił wschodnie granice Polski. Wytworzyła się zatem konieczność ponownej zmiany organizacji diecezjalnej w Polsce. W związku z tym w 1925 roku powołano do życia diecezję łomżyńską²⁰. Odbudowę gospodarczą kraju przerwała II wojna światowa. Suwalszczyzna w drugiej połowie września 1939 roku była zajęta przez Armię Radziecką. Następnie wycofała się ona na ustaloną pomiędzy Niemcami a ZSRR linię demarkacyjną pozostawiając Niemcom były powiat suwalski i część augustowskiego. Przez okres okupacji niemieckiej Suwalszczyzna była terenem działającego ruchu oporu przez oddziały partyzanckie i miejscową ludność. Ostatecznie ofensywa styczniowa III Frontu Białoruskiego w 1946 roku przyniosła wyzwolenie Suwalszczyzny²¹.

2. Powstanie parafii Wigry

Mówiąc o powstaniu parafii wigierskiej należy wspomnieć o zakonie kamedułów, gdyż to oni byli jej założycielami w swoich dobrach. KamedulF, jedna z gałęzi zakonu św. Benedykta pod koniec X wieku znajdowali się w pełnym rozkładzie. Reformatorem tego zakonu był św. Romuald rodem z Rawenny, z książęcego domu Honestii²³. Ideał życia zakonnego widział w zorganizowanym eremi-

tyżmie. Klasztor i erem stanowiły pod względem organizacyjnym wspólną jednostkę podległą samemu zwierzchnikowi, który był zobowiązany mieszkać w pustelni²⁴.

Erem wigierski ufundował król Jan Kazimierz 6 stycznia 1667 roku. Nadał zakonnikom wyspę z dworem Władysława IV oraz z dóbr stołowych leśnictwo Perstuńskie i Przełomskie z wsiami i lasami. Nadto król zastrzegł sobie prawo do polowań w tych lasach, pozwolił wznieść na wyspie kościół murowany i klasztor, w którym miało zamieszkać 12 zakonników²⁵. Poprzez tę fundację intencją Jana Kazimierza było pozyskanie i Pana Boga łaski "aby przez modły pobożnych mężów raczył odwrócić ciągle trapiące kraj klęski za jego panowania". Na ten akt erekcyjny zgodził się biskup wileński Aleksander Sapieha; potwierdził go również papież Klemens IX. W 1715 roku król August II potwierdził dane przywileje oraz dołożył z ekonomii grodzieńskiej około 36 wsi i 29 jezior. Erem wigierski stał się nie tylko najbogatszym w Polsce, lecz i za jej granicami²⁶.

Kameduli otoczyli opieką duszpasterską osiadłą w ich dobrach ludność i wybudowali w 1680 roku dla niej świątynię w Magdalenowie odległej od klasztoru 1 km²⁷. O pierwotnym wyglądzie świątyni wiemy tyle, że była skromna, lecz dostateczna do służby Bożej. Parafia początkowo była bardzo rozległa, gdyż jeszcze przed 1797 rokiem utworzono z niej sześć nowych parafii: Szczebra, Suwałki, Jeleniewo, Krasnopol, Kaletnik i Teolin²⁸. W miarę powstawania nowych kościołów parafialnych w Suwałkach, Jeleniewie i Krasnopolu na wschód od Wigier, wyłoniła się konieczność określenia granic dla poszczególnych parafii. Biskup Massalski, rozporządzeniem z dnia 19 listopada 1778 roku oficjalnie podniósł kościół magdalenowski do godności parafii, co potwierdził także nuncjusz apostolski 3 stycznia 1789 roku. I tak w skład parafii magdalenowskiej (wigierskiej) weszło 27 wsi, w tym 21 z dóbr klasztornych i 6 z dóbr królewskich. O wielkości takiej a nie innej parafii magdalenowsko-wigierskiej zadecydowało, że wszystkie te wsie leżały w dobrach kamedulskich i zakonnicy nie wyrażali zgody na inny podział, byli przeciwni należeniu ich wsi do obcych parafii. Byli też przeciwni powstawaniu na ich terytorium nowych ośrodków religijnych, jeśliby te miały być zależne od kogo innego.

Reskrypt z 4 czerwca 1819 roku wylicza 32 wsie, a więc o 5 więcej niż w chwili powstania parafii. Dokument ten wylicza kilka nowych wsi rolniczych, robotników leśnych, które powstawały pod koniec XVIII wieku i na początku XIX wieku. Parafia Wigry od swego erygowania w 1778 roku do końca XIX wieku obszarowo nie uległa zmianie. Dopiero początek XX wieku przyniósł pewne zmiany terytorialne, głównie za sprawą nowo powstałej parafii w Studzienicznej i w Monkiniach do których przyłączono kilka okolicznych wsi uprzednio należących do parafii Wigry²⁹.

3. Zmiany w przynależności administracyjnej i kościelnej

Parafia Magdalenowo-Wigry za czasów polskich, od swego powstania do rozbiorów należała do prowincji gnieźnieńskiej³⁰, diecezji wileńskiej³¹, dekanatu

Simo³². Po utworzeniu diecezji wigierskiej i podziału jej w 1800 roku na 13 dekanatów, parafia ta znalazła się w dekanacie Wigry³³. Papież Pius VII bullą *imposita nobis* z 30 V 1818 roku dostosował organizację kościelną w Królestwie Polskim do nowego podziału administracyjnego. Bulla papieska znosiła diecezję w Wigrach a powołała diecezję augustowską, czyli sejneńską. Diecezja ta wchodziła do metropolii warszawskiej³⁴, a parafia wigierska należała do dekanatu augustowskiego³⁵. Podział ten dokonany przez biskupa Gołaszewskiego wszedł w życie 1 stycznia 1820 roku i utrzymywał się z małymi zmianami do 1865 roku. w 1886 roku władze zaborcze dokonały nowego podziału administracyjnego w Królestwie Polskim na wzór Cesarstwa Rosyjskiego, gdzie dekanat winien był znajdować się w obrębie jednego powiatu³⁶. W wyniku tego rozporządzenia art. 7 z dnia 14/26 grudnia 1865 roku biskup dokonał nowego podziału dekanatów, w wyniku którego parafia Wigry weszła do dekanatu suwalskiego³⁷. 16 sierpnia 1925 roku z kolei Pius XI powołał diecezję łomżyńską, która objęła ziemie diecezji sejneńskiej pozostałe w granicach Polski. Parafia Wigry weszła w skład tej diecezji i pozostała w dekanacie suwalskim³⁸.

4. Dzieje kościołów w Magdalenowie i na Wigrach

Kameduli posiadali kościół zakonny na Wigrach a dla wiernych ze swoich dóbr pobudowali świątynię w Magdalenowie, w odległości 1 km od klasztoru. Miejscowość ta wzięła nazwę od wezwania tego kościoła świętej Marii Magdaleny. Z opisu tego kościoła wynika, że pierwsza fundacja tej świątyni miała miejsce już w 1680 roku. w dokumentach archiwalnych parafii Wigry znalazłem wzmiankę o świątyni ufundowanej przez kamedułów w 1694 roku³⁹. Być może chodzi tu o ten sam kościół, chociaż pierwsza świątynia miała miejsce już w 1680 roku. O tym świadczyć mogą księgi metrykalne urodzeń od 1682 roku i zgonów od 1697 roku, które w czasie I wojny światowej zostały zniszczone⁴⁰. Przypuszcza się, że mogła to być pierwsza świątynia z drewna, postawiona tymczasowo w Wigrach według projektu Piotra Putniego, po spaleniu dworu królewskiego. Pracę nad jej budową rozpoczęto w maju 1678 roku. świątynię tę później rozebrano i przeniesiono do Magdalenowa⁴¹.

W 1775 roku Kameduli wybudowali przy pomocy parafian nowy, drewniany kościół w Magdalenowie⁴². Należy przypuszczać, że został on postawiony w miejsce dawnego kościoła i funkcjonował całą pierwszą połowę XIX wieku. Ranga kościoła zmalała dopiero w momencie, gdy przeniesiono nabożeństwa z Magdalenowa do Wigier, wówczas bowiem kościół ten praktycznie nie był wykorzystywany. 19 maja 1842 roku Księża Reformaci ze Smolan otrzymali od władz pozwolenie na rozebranie tej świątyni i przeniesienie jej do Smolan. Część materiałów z tego kościoła przeznaczono na budowę murów klasztornych i korytarza procesyjnego⁴³. W 1858 roku na miejscu dawnego kościoła w Magdalenowie wybudowano kaplicę cmentarną w części z materiałów z dawnego kościoła. W tym samym roku miejscowy proboszcz poświęcił ją. W 1873 roku biskup Wierzbowski

pozwoili na odprawienie w niej Mszy świętej⁴⁴. Obecnie na cmentarzu tym nie ma żadnej kaplicy.

Istnienie kościoła wigierskiego także zawdzięczamy Kamedułom osiadłym na Wigrach za panowania króla Jana Kazimierza, który pozwoili na zbudowanie kościoła i klasztoru według wymogów reguły zakonnej. Klasztor i kościół zostały wybudowane w miejsce dawnego dworu myśliwskiego, zbudowanego za czasów Wielkiego Księcia Witolda, który spłonął w 1671 roku, a w którym kameduli początkowo zamieszkiwali. Wszystkie te zabudowania stały na podwyższeniu usypanym z ziemi⁴⁵. Wyspę na której stał klasztor połączono nasypem z lądem, obwarowano kanałem przekopany przez nową groblę, a na kanale przy grobli zbudowano most zwodzony z bramą kamienną od klasztoru⁴⁶.

W 1671 roku pożar strawił doszczętnie pierwszą siedzibę kamedułów - drewniany dwór królewski, kościół, klasztor i inne zabudowania⁴⁷. Nie jest wykluczone, że od pożaru klasztoru w 1671 roku do 1677 kameduli opuścili wyspę Wigry pozostawiając tylko jakiś dozór. Od października 1677 roku kameduli ponownie przystąpili do pracy nad wzniesieniem tymczasowego, drewnianego klasztoru⁴⁸. W maju 1678 roku rozpoczęto prace nad wzniesieniem kościoła drewnianego według projektu Piotra Putniego⁴⁹. Superiorem tej pierwszej fundacji kościoła drewnianego był w 1678 roku Francuz Wilga. W 1865 roku erem wigierski podniesiono do rangi przeoratu.

Po zgromadzeniu odpowiednich funduszy, a także po sprowadzeniu odpowiednich specjalistów z Anglii, Włoch i Prus, przystąpiono do wznoszenia nowych budowli⁵⁰. Lata 1694-1745 są wyznaczone budową nowego kościoła⁵¹, pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP, który został zbudowany w stylu barokowym, a w którym następnie duże szkody spowodowali umieszczeni tutaj od wiosny do jesieni 1809 roku Austriacy. O ich pobycie tak pisał miejscowy proboszcz, ks. Naruszewicz, że *"okna tłukli, drzwi wyłamywali, parkany rozebrali z drewna i palili co było z drewna: okna, szafy, stoły podłogi. Wyzdzielali zamki, żelastwo i rozmaite sprzęty częścią sprzedawali, częścią rozmaitym włościanom wynosili i oddawali"*. A wspominając o kościele tak pisał: *"sufit w zakrystii kosztownie zdobiony podpadał, okna wiatr powyrywał i gzymsy się sypią, cegła z murów wysypuje się"*⁵². Do wielkiego zniszczenia tego kościoła przyczyniła się wichura z 17 stycznia 1818 roku i późniejsze wiatry, które zdarły w 3/4 częściach dach miedziany. Podobnie było na innych budynkach⁵³.

W 1860 roku odrestaurowano kościół wewnątrz i zewnątrz, ale nie w duchu pierwotnej jego świetności. W latach 1883 - 1885 przeprowadzono kolejny remont kościoła. Poza tym otoczono cmentarz przykościelny nowym ażurowym murem z cegły⁵⁴. W 1896 roku świątynia wraz z wieżami została odnowiona, a w 1897 roku pokryto ją nową blachą żelazną". Odrestaurowana świątynia stanowiła piękne dzieło architektoniczne z końca XIX wieku, w 1914 roku świątynia została spalona przez Niemców. Zostały zniszczone dwie wieże, dach i ściana tylna od ołtarza głównego.

Odbudowę tej świątyni rozpoczęto w 1922 roku na podstawie projektów Oskara Sosnowskiego, ukończono zaś w 1929 roku⁵⁶. Koszt odbudowy tego ko-

ścioła pokryło państwo z funduszu odszkodowań wojennych i częściowo parafia. W 1922 roku wyreperowano ściany kościoła i na wieżach, cieśle wciągnęli wiązania dachowe, belki, krokwie i inne części więzi dachowych⁵⁷. Do 1933 roku wykończono nawę główną, poprawiono posadzki, balustradę, okna i drzwi. Do reparaacji został ołtarz główny i kaplica, w których siedem ołtarzy było uszkodzonych. Jak pisał ks. Dąbrowski, że "we wszystkich ołtarzach dużo figur zniszczonych, brak stiuków lub pozostawały szkielety"⁵⁸. 15 sierpnia 1933 roku w dniu odpustowym na polecenie biskupa, ks. prałat B. Gumowski z Suwałk poświęcił kościół, a tym samym przeniesiono do niego odprawianie nabożeństw⁵⁹.

Kościół został ponownie zrujnowany w 1944 roku przez Rosjan. W czasie frontu kościół ten stanowił dla Niemców dobry punkt obserwacyjny, podobnie jak i w czasie I wojny światowej Rosjanom. W wyniku działań wojennych zostały zniszczone wieże, trzy dzwony uszkodzone uległy dewastacji. Uszkodzono dach, prezbiterium z głównym ołtarzem, uszkodzono sklepienie i ściany, szczególnie wschodnią, sześć ołtarzy bocznych i ławki w kościele. Ze wszystkich zabudowań mieszkalnych na półwyspie została tylko kuchnia i kancelaria w plebanii⁶⁰. Po wojnie rozpoczęto odbudowę. Po zakończeniu prac przy kościele przystąpiono w 1957 roku do odbudowy całego zespołu pokamedulskiego. Odbudowa tego obiektu trwa do chwili obecnej.

5. Struktura narodowościowo-wyznaniowa

Omawiając zagadnienie struktury narodowościowo-wyznaniowej można powiedzieć, że jak obecnie, tak i w XIX wieku społeczność parafii była jedno-wyznaniowa, a inne narodowości stanowiły nikły dodatek. Akta wizytacyjne parafii wśród innych narodowości liczbowo wymieniają tylko Żydów plus katolików razem. Narodowość polską utożsamiano w spisach z wyznaniem katolickim, podobnie było z ludnością litewską, narodowość żydowską z mozaizmem. O innych więc można mówić tylko na podstawie danych ogólnych lub opierając się na spisach narodowościowych dla całej guberni suwalskiej.

Struktura narodowościowa parafii wigierskiej była skomplikowana, podobnie jak i guberni suwalskiej, gdzie przewagę przewaga ludności polskiej posiadał jedynie powiaty augustowski i suwalski, inne natomiast - w tym sejneński - posiadał przewagę ludności litewskiej⁶¹. Dominującą liczebnie grupą ludności zamieszkującej teren parafii byli Polacy. Obok nich spotykamy inne grupy narodowościowo-wyznaniowe w ciągu XIX i na początku XX wieku zaznaczały swą obecność. Wśród Rosjan ową kategorią ludności, która pojawiła się na terenie Sejneńszczyzny i Suwalszczyzny stanowili Filiponi, którzy byli w rzeczywistości Rosjanami, należącymi do sekty filipońskiej, zwanymi pospolicie Moskalami lub Starowierami i którzy pojawili się na naszych terenach przed 1780 rokiem. Głównym ośrodkiem Filiponów blisko parafii Wigry był Pogorzelec z ich domem modlitwy⁶².

Jeśli chodzi o Żydów, to stanowili oni wybijającą się mniejszość narodową, której znaczenie z czasem wzrastało. Żydzi pojawili się na terenie Mazowsza szczególnie po wojnach szwedzkich. Osiedlili się w małych miasteczkach, osadach

i przy szlakach handlowych. Wspomniana grupa ludności pojawiła się także na terenie parafii Wigry. Wizytacja biskupia z 1873 roku wspomina o 50 mieszkańcach pochodzenia żydowskiego na 4781 wszystkich mieszkańców⁶³. W następnych latach ludności żydowskiej przybywało nie tylko w tej parafii ale i w całej guberni suwalskiej, należy jednak stwierdzić, że w parafii Wigry mimo ich wzrostu do 70 osób (1896), stanowili oni niecały 1% mieszkańców tej parafii⁶⁴. Choć w prze-strzeni interesującego nas okresu ich liczba w niewielkim stopniu oscylowała to jednak nie przekroczyła średniej względnej ilości Żydów na wsi dla Królestwa Polskiego 3% i Suwalszczyzny też 3% według stanu na 1 I 1909 roku⁶⁵. Ilość Żydów w tej parafii zmniejszyła się znacznie przed 1914 rokiem, kiedy to ukaz carski polecił Żydom opuszczać wsie⁶⁶. Żydzi w parafii Wigry stanowili mniejszość narodową i nie mieli tu żadnego domu modlitwy. Znajdował się on w Suwałkach przy ulicy Jerozolimskiej (dziś 1 Maja) oraz w Krasnopolu, gdzie posiadali i cmentarz grzebalny⁶⁷.

Jeśli chodzi o Niemców, to pojawili się oni na terenie parafii z Prus jako koloniści puszczy pojaćwieskich, zwłaszcza po przybyciu na te ziemie Kamedułów. Należy także przypuszczać, że część Niemców pozostała na tych ziemiach z czasów rozbiorów Polski, kiedy to 7 VII 1807 roku, tj. po utworzeniu Księstwa Warszawskiego parafia Wigry znalazła się w zaborze pruskim. W dokumentach archiwalnych parafii Wigry nie ma żadnych danych, jeśli chodzi o ilość ludności niemieckiej. Jest wzmianka w raporcie dziekana augustowskiego z 1842 roku, że we wrześniu 1841 roku ks. Naruszewicz dał ślub żandarmowi Strzelewskiemu z protestantką mieszkającą w parafii wigierskiej⁶⁸. Wizytacja biskupa z 1899 roku podaje, że ludność niemiecka wyznania luterńskiego chowa zmarłych w Suwałkach⁶⁹. Na terenie parafii było także niewielu Litwinów, chociaż ich liczbę trudno określić. Karta rejestracyjna z 1 I 1928 roku podaje, że na 2577 parafian był tylko jeden Litwin⁷⁰.

Wydaje się, że parafia Wigry w pierwszej połowie XIX wieku była pod względem wyznaniowym jednolita, gdyż wizytacje biskupie, dziekańskie, jak również spisy mieszkańców nie podają ludności innych wyznań. Dopiero wizytacja biskupia z 1873 roku stwierdza, że w omawianej parafii było 7 katolików i 50 Żydów na 4724 mieszkańców⁷¹. W 1896 roku było już 1070 katolików, większość ludności wielkoruskiej i 58 Żydów na 7060 mieszkańców⁷². W 1908 roku było 1000 katolików na 6287 mieszkańców⁷³. W pierwszej połowie XX wieku liczba katolików zwiększyła się znacznie; i tak w 1935 roku było 1276 osób (30,8%), w 1936 roku 964, w 1937 roku 1315 katolików⁷⁴. Tak więc w 1937 roku katolicy stanowili 312,1% ogółu ludności. Taki ogromny wzrost był podyktowany silnym napływem ludności wielkoruskiej i odłączeniem kilku wsi rdzennie katolickich do nowo powstałej parafii Monkienie i do innych sąsiednich parafii w Krasnopolu i Studzienicznej.

Pomimo tych danych nie można powiedzieć jaki był procent ludności poszczególnych wyznań wśród katolików. Dla lepszego zobrazowania posłużę się danymi z guberni suwalskiej dla wsi według stanu na 1 I 1909 roku w procentach.

I tak katolicy stanowili 89%, Żydzi 3%, prawosławni 2%, protestanci 6% ogółu ludności⁷⁵. Jeśli chodzi o parafię Wigry, to największy odsetek stanowili prawosławni, inne wyznania natomiast miały nikły procent. Trzeba jednak stwierdzić, że występuje niemal całkowita zależność danych o strukturze narodowościowej i wyznaniowej, co jest dowodem na zbieżność określonej narodowości z określonym wyznaniem.

Po drugiej wojnie światowej zmieniła się znacznie struktura narodowo-wyznaniowa na korzyść ludności polskiej, a zatem i katolickiej. Ludność żydowską wymordowali hitlerowcy a ludność wielkoruska przeniosła się w czasie okupacji w 1941 roku prawie w całości do ZSRR, ludność niemiecka natomiast powróciła do Niemiec⁷⁶. Można stwierdzić, że parafia Wigry po drugiej wojnie światowej stała się jednolita pod względem wyznaniowym i narodowościowym. W liczbie parafian można jednak spotkać nikły procent ludności wielkoruskiej; chodzi tu przede wszystkim o starowierców.

6. Duchowieństwo

Omawiając duchowieństwo parafii Wigry na wstępie należy zaznaczyć, że od początku do 1800 roku była ona pod zarządem kamedułów. Oni to po objęciu tych dóbr spotkali ludzi, którzy nie tylko nie znali prawd wiary, ale i pacierza nie umieli. Kameduli nie mogli patrzeć na tą sytuację obojętnym okiem. Omawiając ich duszpasterską pracę należy pamiętać o tym, że byli oni zakonem kontemplacyjnym bardzo surowej reguły. Nie tylko osobiście nie wolno im było pracować duszpastersko nad ludem, konstytucje zabraniały nawet wchodzić niewiastom do ich klasztornych kościołów⁷⁷. Kameduli rozwiązali ten problem w ten sposób, że przy pomocy miejscowej ludności wybudowali kościół w Magdalenowie, aby osiadła ludność w ich dobrach mogła zaspokajać swoje potrzeby religijne.

Jednak całe życie duszpasterskie skupiało się w kościele magdalenowskim, czyli kapelanii. Proboszczami w tym kościele byli kapelani: do 1763 roku klasztor wigierski wybierał kandydatów z duchowieństwa świeckiego a od 27IX tego roku obsługiwali go bernardyni z Tykocina. Kapelani spośród duchowieństwa świeckiego i zakonnego podlegali jurysdykcji i wizytacji biskupa. Nabożeństwa w tym kościele do 1896 roku prowadził kapelan wybierany przez kamedułów⁷⁸.

Należy stwierdzić, że zakonnicy odgrywali wielką rolę w zasiedleniu tych ziem. Zdobyli sobie przez długie lata współżycia z miejscową ludnością wielką sympatię. Przyczyną tego była pomoc materialna w czasie klęsk żywiołowych, opieka lekarska i pomoc w czasie choroby, gdyż na terenie klasztoru był felczer. Chociaż reguła ich zabraniała duszpasterstwa, to jednak w nagłych wypadkach pomagali kapelanom w obsłudze chorych w rozległych parafiach swoich dóbr. W trosce o dobro dusz powstały w ich folwarkach dwie kaplice murowane w miejscowości Huta i Kuków, gdzie na mocy specjalnego przywileju z Rzymu odprawiali Kameduli z Wigier od czasu do czasu Msze święte. Mimo kasaty w 1976 roku kameduli pozostali w Wigrach do lipca 1800 roku, kiedy odbył się akt erekcji die-

cezzji i objęcia katedry przez biskupa Karpowicza. Kameduli z Wigier po zapoznaniu się z bulla erekcyjną i oznajmieniu woli rządu pruskiego, nie mając innego wyjścia poddali się. Sceny pożegnania zakonników z klasztorem, itp. Rzewnie przedstawił Połujański w swoich *Wędrówkach po guberni augustowskiej*, opierając się raczej na tradycji i zapewne na nie zaginionej kronice wigierskiej ks. Naruszewicza.

Po odejściu kamedułów kościół stał się katedrą, a niejako pierwszym proboszczem parafii Wigry był bp Michał Franciszek Karpowicz, którego pasterzowania trwało bardzo krótko, gdyż zmarł nagle 5 XI 1803 roku w Berżnikach. Po jego śmierci Wigry opustoszały, a jego następcą opiekę nad katedrą powierzył prokuratorowi ks. Pafnucemu Konopce, eksdominikaninowi⁷⁹. Po nim administrację nad katedrą powierzono od 1806 do 1808 roku proboszczowi z Magdalenowa, kapelanowi Metodemu Cichońskiemu⁸⁰. Następnym administratorem był już kapłan diecezjalny, Feliks Naruszewicz, który położył wielkie zasługi dla kościoła wigierskiego jako administrator, a później proboszcz tej parafii. Troszczył się o kościół, z ambony gromił tych, którzy wynosili żelazo, wydzielali zamki i wynosili co się dało z tej świątyni (wspomniani Austriacy). Czynił wielkie starania o fundusz gruntowy dla tej parafii po zabraniu ziem kamedulskich przez rząd pruski, jak również u władz państwowych o fundusz na reperację kościoła. Troszczył się o życie religijne swoich wiernych wypełniając wszystkie obrządki niedzielne i świąteczne; nikt z jego winy bez sakramentów nie umarł⁸¹. Jego następcą został ks. Wojciech Olszewski, który mając 9 VI 1875 45 lat pracy kapłańskiej przekazał administrację parafii wigierskiej ks. Izidorowi Snieckusowi⁸². Wyświęcony dnia 2 IX 1869 roku na kapłana, zarządzał on parafią Wigry od 8 VI 1875 do 26 V 1886 roku, by w 1886 roku przejść na probostwo Kieturwłoki. Po nim administrowanie parafią powierzono miejscowemu wikaremu, ks. Wincentemu Wiewiaszowski⁸³. Kolejnym proboszczem od 1887 do 16 VII 1896 roku był ks. Kazimierz Sztepszyś, którego następcą został ks. Franciszek Tomkiewicz, pracujący w Wigrach od 16 VII 1890 do 29 IV 1891 roku, a następnie przeniesiony do parafii w Krasnopolu 29 IV 1891 roku⁸⁴. Najego miejsce przybył ks. Jerzy Urbanowicz, który parafią administrował od 3 VI 1891 do 1893 roku⁸⁵. Po krótkotrwałym pobycie jego następcy, ks. Ludwika Talarowskiego, do Wigier przybył ks. Jan Użupis, który administrował parafią zaledwie przez rok (1895–1896). Zmienił go ks. Ludwik Jerzy Adamowicz, który w Wigrach przebywał osiem lat, do 1904 roku. Do 1908 roku administratorem był ks. Józef Marmo. Potem pracowali kolejno: ks. Piotr Andrulewicz (1 IV 1908–1910), ks. Grzegorz Masionis (1910–1911), ks. Kazimierz Stankajtis (1911–1922), który, według opinii parafian, był kapłanem świątobliwym i cieszył się wielkim poważaniem i uznaniem; ks. Franciszek Łapiński, ks. Antoni Gerwał (1924–1925)⁸⁶, ks. Teofil Dąbrowski (1925–1938)⁸⁷, ks. Antoni Warakomski, który pracował w Wigrach do wybuchu II wojny światowej⁸⁸. W latach 1940–1945 obsługiwał parafię proboszcz z Krasnopolu, ks. Florek, od 11 VI 1945 do 31 I 1950 ks. Kazimierz Romanowski i ks. Pyszkowski oraz ks. Stanisław Mikaszewski, ale wtedy Wigry miały już proboszcza.

Jeżeli chodzi o wikariuszy to byli oni często zmieniani i nie zawsze było to uwzględnione to w aktach parafialnych, nie mniej jednak całemu życiu parafialnemu przewodził ks. proboszcz lub administrator. Wikariusz był ich współpracownikiem i brał czynny udział w życiu parafii.

Zakończenie

Parafia Wigry wzięła swą nazwę od miejsca, gdzie kameduli dostali 6 I 1667 roku pozwolenie od króla Jana Kazimierza na osiedlenie się na jednej z wysp jeziora Wigry, na której wybudowali kościół i klasztor. Oni też założyli w swoich dobrach parafię, która pierwotnie nosiła nazwę Magdalenowo. Po kasacji tego zakonu w 1796 roku w kościele klasztornym utworzono katedrę biskupią, którą w 1818 roku przeniesiono do Sejnu. Kościół ten stał się parafialnym i stąd nazwa parafii Wigry. Często na określenie tej parafii do 1818 roku używałem nazwy parafia magdalenowsko-wigierska. Przynależność terytorialna parafii ciągle ulegała zmianie. Po III rozbiorze znalazła się w Prusach Nowowschodnich, następnie po upadku Księstwa Warszawskiego znalazła się w departamencie białostockim, po I wojnie światowej natomiast należała do województwa białostockiego i trzech powiatów: sejneńskiego, suwalskiego i augustowskiego. Parafia Wigry w omawianym okresie należała do następujących diecezji: wileńskiej, wigierskiej, augustowskiej, czyli sejneńskiej i od 1925 roku łomżyńskiej.

Parafia wigierska, tak jak cała Suwalszczyzna należała do terenów najślabiej zaludnionych w Polsce, jednak na przestrzeni wieków odznaczała się żywym przyrostem naturalnym. O ile na początku XIX wieku parafia była jednolita pod względem narodowościowym, to w ciągu omawianego okresu i inne grupy ludności jak Niemcy, Żydzi, a zwłaszcza Rosjanie znaleźli się na tym terenie. Po II wojnie światowej parafia Wigry stała się prawie jednolitą narodowościowo, a co za tym idzie, stała się także jednolita pod względem wyznaniowym.

W kształtowaniu oblicza religijnego i całej parafii wielką rolę odegrali po 1800 roku kameduli, a potem kapłani świeccy. Od 1785 roku do 1950 w parafii tej było 22 administratorów i proboszczów. W pobożności wiernych dużą rolę spełniały sakramenty święte, przy czym sakrament bierzmowania był zaniedbany, odbywał się bowiem raz na kilkanaście lat. Dawało się także zauważyć wzrost kultu Najświętszego Sakramentu. Bardzo żywo też były obchodzone wszelkie uroczystości odpustowe.

Przypisy:

¹ Zob. min. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 13, Warszawa 1890, s. 442; *Encyklopedia kościelna według encyklopedii Wetzer'a i Weltego*, t. 9, Warszawa 1876, s. 388.

² Zob. A. POŁUJAŃSKI, *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa 1859, s. 163.

- ³ Zob. W. KŁAPKOWSKI, *Duszpasterstwo i oświata w dobrach klasztoru kamedulów wigierskich*, Sejny 1933.
- ⁴ Zob. A. ROMĄNCZUK, *Diecezja Wigry*, t. 1, Warszawa 1951 (maszynopis).
- ⁵ Zob. W. KOCHANOWSKI, *Architektura zespołupokamedulskiego w Wigrach*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1965, s. 139 nn.
- ⁶ Zob. Konserwator zabytków w Białymstoku, P.P. Pracownia konserwacji Zabytków, Oddział w Warszawie. Pracownia dokumentacji Naukowo-histerycznej, Wigry Zespół Pokamedulski, Białystok 1973 (Dokumentacja).
- ⁷ Zob. J. WIŚNIEWSKI, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku*, w: *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, Białystok 1963, s. 9 nn.; *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1965, s. 65 nn.
- ⁸ Zob. J. KONDRACKI, *Polskapółnocno-wschodnia*, Warszawa 1972, s. 227.
- ⁹ Zob. A. PATLA, *Piękno ziemi suwalsko-augustowskiej*, Warszawa 1959, s. 6.
- ¹⁰ Zob. Z. FILIPOWICZ, *Suwalszczyzna - panorama turystyczna*, Warszawa 1980, s. 11.
- ¹¹ Zob. KUNT, OLAF-FALK, *Zprzeszłości i terażniejszości wód wigierskich*, w: *Jezioro Wigry*, Warszawa 1979, s. 26.
- ¹² Zob. T. ŁEPKOWSKI, *Słownik historii Polski*, Warszawa 1973, s. 197; 603.
- ¹³ Zob. J. GIEROWSKI, *Dalsze osłabienie Rzeczypospolitej*, w: *Historia Polski*, t. 1., cz. 1., Warszawa 1958, s. 721.
- ¹⁴ Zob. B. KUMOR, *Ustrój i organizacja Kościoła w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 13.
- ¹⁵ Zob. Tamże, s. 179; 184.
- ¹⁶ Zob. H. BIAŁOBRZESKI, *Spółeczeństwo Łomży*, Białystok 1978, s. 14.
- ¹⁷ Zob. D. OLSZEWSKI, *W okresie ucisku i głębokich przemian społecznych*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966 - 1945*, Lublin 1980, s. 246-247.
- ¹⁸ Zob. J. FILIPOWICZ, H. MAJECKI, *Materiały archiwalne dotyczące ostatniego okresu okupacji niemieckiej na Suwalszczyźnie, listopad 1918-sierpień 1919 roku*, Białystok 1979 (maszynopis w Bibliotece Wojewódzkiej w Suwałkach).
- ¹⁹ Zob. M. DROZDOWSKI, *Dzieje U Rzeczypospolitej*, w: *Zarys historii Polski*, Warszawa 1980, s. 601.
- ²⁰ Zob. W. JEMIELITY, *Powstanie diecezji łomżyńskiej*, w: *Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej 1925 - 1975*, Łomża 1975, s. 7.
- ²¹ Zob. Z. FIOŁPOWICZ, dz. cyt. s. 99.
- ²² Kameduli - nazwa pochodzi od miejsca osiedlenia się św. Romualda w Camedali pod Arezzo wśród gór Apenińskich. Inni wywodzą tę nazwę od Campus amabilis, pod którą nazwą jest miejscowość w przywileju Henryka II uczynionego kamedułem albo od Maldoli, dawnego właściciela, który miał swój grunt ustąpić w darze św. Romualdowi, Zob. *Encyklopedia Kościelna*, t. 9, Warszawa 1876, s. 389.
- ²³ Zob. F. BOGDAN, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej*, Poznań 1954, s. 134.
- ²⁴ Tamże, s. 134.
- ²⁵ Zob. *Encyklopedia Kościelna*, t. 9, Warszawa 1876, s. 392.
- ²⁶ Zob. *Encyklopedia kościelna*, t. 31, Płock 1911, s. 149-150.
- ²⁷ Zob. W. KŁAPKOWSKI, dz. cyt., s. 6.
- ²⁸ Zob. A. ROMĄNCZUK, dz. cyt., s. 73.
- ²⁹ Zob. W. JEMIELITY, *Parafia Monkienie, Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1975, s. 179.

- ³⁰ Zob. S. LITAK, *Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1799 roku*, Lublin 1980, s. 63.
- ³¹ Zob. Zakony męskie w Polsce w 1772 roku, Kameduli, tabela źródłowa 34 mapa XIX, s. 240; Materiały do atlasu, s. 2.: por. ADŁ. Sygn. 583, k. 101; opis kościoła wigierskiego w 1779.
- ³² Zob. ADŁ. Akta parafii Wigry 1799-1846, sygn. 583 k. 101. Opis kościoła wigierskiego w 1799; por. W. KŁAPKOWSKI, dz. cyt., s. 13.
- ³³ Zob. W. JEMIELITY, *Diecezja*, s. 10.
- ³⁴ Zob. B. KUMOR, *Ustrój i organizacja Kościoła w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 42-45; 204-206; 559.
- ³⁵ Zob. W. JEMIELITY, dz. cyt., s. 13.
- ³⁶ Zob. B. KUMOR, dz. cyt., s. 562-564.
- ³⁷ Zob. W. JEMIELITY, dz. cyt., s. 19.
- ³⁸ Zob. W. JEMIELITY, dz. cyt., s. 7.
- ³⁹ Zob. ADŁ, sygn. 583, k. 101. Opis kościoła magdalenowskiego 1799.
- ⁴⁰ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924. Wizytacja 1924.
- ⁴¹ Zob. Wigry, Zespół Pokamedulski, s. 9.
- ⁴² Zob. ADŁ, sygn. 583, k. 81. Opis kościoła magdalenowskiego, 4 VII 1804.
- ⁴³ Zob. ADŁ, sygn. 585, k. 154. Rząd guberniany do biskupa Straszyńskiego, Suwałki 19V1842.
- ⁴⁴ Zob. ADŁ, sygn. 587, k. 8. Wizytacja 1873; sygn. 589. Wizytacja 1896.
- ⁴⁵ Zob. ADŁ., sygn. 590, k. 6. Spis inwentarza, Wigry 7 VI 1908.
- ⁴⁶ Zob. ADŁ. Sygn. 588, k. 4, Spis inwentarza 1886; por. A. POŁUJAŃSKI, dz. cyt., s. 157.
- ⁴⁷ Zob. W. KOCHANOWSKI, dz. cyt., s. 147
- ⁴⁸ Zob. ADŁ., sygn. 587, k. 27. Dekret reformacyjny 10 VI 1873.
- ⁴⁹ Zob. Wigry - Zespół Pokamedulski, s. 8.
- ⁵⁰ Zob. Tamże, s. 11.
- ⁵¹ Zob. Tamże, s. 10.
- ⁵² Zob. ADŁ, sygn. 583, k. 121, 133. Ks. Naruszewicz do konsystorza, Wigry 10 V 1812.
- ⁵³ Zob. ADŁ, sygn. 585, k. 12. Opis stanu kościoła 12 III 1819.
- ⁵⁴ Zob. ADŁ., sygn. 589, k.2. Wizytacja 1899.
- ⁵⁵ Zob. ADŁ, sygn., 585, k.406. Spis inwentarza 1886.
- ⁵⁶ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924 roku. Uchwała z zebrania parafialnego w Wigrach 21 II 1926.
- ⁵⁷ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924 roku. Ks. Łapiński do biskupa, Wigry 14 XII 1922.
- ⁵⁸ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924. Proboszcz Dąbrowski do biskupa, Wigry 6 II 1934.
- ⁵⁹ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924. Dziekan suwalski do biskupa, Suwałki 15 VIII 1933.
- ⁶⁰ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924. Ks. Wincenty Stasiewicz do biskupa, Sejny 22 III 1945.
- ⁶¹ Zob. E. KACZYŃSKA, *Gubernia suwalska w świetle oficjalnych danych statystycznych w latach 1866-1914*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1965, s. 311-312.
- ⁶² Zob. J. WIŚNIEWSKI, *Dzieje osadnictwa*, s. 153-154.
- ⁶³ Zob. ADŁ, sygn. 587 k. 2, Wizytacja 1873.
- ⁶⁴ Zob. ADŁ, sygn. 588 k.6. Spis inwentarza, Wigry 16 VIII 1896.
- ⁶⁵ Zob. E. KACZYŃSKA, dz. cyt., s. 294.

- ⁶⁶ Z opowiadań Wincentego Stankiewicza, mieszkańca Cimochovizny, ur 1906.
- ⁶⁷ Zob. W. TRZEBIŃSKI, *Rozwój przestrzenny Suwałk od narodzin osady po okres awansu na miasto wojewódzkie*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1965, s. 204.
- ⁶⁸ Zob. ADŁ, sygn. 585 k. 156. Raport dziekana do biskupa, Suwałki 11 I 1842.
- ⁶⁹ Zob. ADŁ, sygn. 589 k. 9. Wizytacja z 1899.
- ⁷⁰ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924, Karta rejestracyjna, Wigry 1 I 1928.
- ⁷¹ Zob. ADŁ, sygn. 587, k.2. Wizytacja 1873.
- ⁷² Zob. ADŁ; sygn. 589, k.1. Wizytacja 1899.
- ⁷³ Zob. ADŁ, sygn. 590, k.4. spis inwentarza, Wigry 7 VI 1908.
- ⁷⁴ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924 roku, statystyka parafii wigierskiej za rok 1935/36/37/.
- ⁷⁵ Zob. E. KACZYŃSKA, dz. cyt., s. 294.
- ⁷⁶ Zob. E. WIŚNIEWSKI, dz., cyt., s. 205.
- ⁷⁷ Zob. W. KŁAPKOWSKI, dz. cyt., s. 6, 11-13.
- ⁷⁸ Zob. ADŁ, sygn. 585, k. 62, Parafianie do KRWRiOP, Suwałki 17 XII 1829.
- ⁷⁹ A. Połujański uważa ks. Konopkę za ekskamedułę, natomiast był on eksdominikaninem. Zob. A. POŁUJAŃSKI. dz. cyt., s. 179-182.
- ⁸⁰ Zob. A. ROMĄNCZUK, dz. cyt., s. 108.
- ⁸¹ Zob. ADŁ, sygn. 586, k. 5. Wizytacja z 1823.
- ⁸² Zob. ADŁ, sygn. 585, k. 322. Umowa między ks. Olszewskim a ks. Sneckusem, Wigry 9 VI 1875.
- ⁸³ Zob. ADŁ, sygn., 585, k.400. Spis inwentarza 31 V 1886.
- ⁸⁴ Zob. ADŁ, sygn. 585, k. 426. Dziekan do biskupa, Suwałki 21/3 X 1890.
- ⁸⁵ Zob. Ordodivini 1892.
- ⁸⁶ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924. Wizytacja 1924.
- ⁸⁷ Zob. ADŁ, Parafia Wigry od 1924. Wizytacja 1928.
- ⁸⁸ Zob. Ordo divini 1938.